

ТАРАН О. С.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративних
та цивільно-правових дисциплін
(Прикарпатський факультет
(м. Івано-Франківськ) Національної
академії внутрішніх справ)

УДК 347.65/.68

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПАДКОВОГО ПРАВА ЩОДО ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ЧАСТКИ У СПАДЩИНІ

Стаття присвячена дослідженню інституту обов'язкової частки у спадщині за правом європейських країн. Вивчено новели правового регулювання спадкування обов'язкової частки в Австрії, Бельгії, Швейцарії та інших європейських країнах. Виділено основні тенденції розвитку законодавства європейських країн щодо спадкування обов'язкової частки у спадщині.

Ключові слова: *спадкове право, спадщина, обов'язкова частка, спадкоємці, заповіт.*

Статья посвящена исследованию института обязательной доли в наследстве по праву европейских стран. Изучено новеллы правового регулирования наследования обязательной доли в Австрии, Бельгии, Швейцарии и других европейских странах. Выделены основные тенденции развития законодательства европейских стран относительно наследования обязательной доли в наследстве.

Ключевые слова: *наследственное право, наследство, обязательная доля, наследники, завещание.*

The article is devoted to the study of the institute of legitimate portion in inheritance by the law of European countries. The innovations of regulating inheritance of the legitimate portion in Austria, Belgium, Switzerland and other European countries have been studied. The main tendencies in the development of the European legislation on inheritance of legitimate portion are highlighted.

Key words: *inheritance law, inheritance, legitimate portion, legitimate heirs, will.*

Вступ. Вивчення іноземного досвіду правового регулювання спадкових відносин є однією із необхідних передумов удосконалення українського законодавства про спадкування. Право на обов'язкову частку у спадщині передбачено у статті 1241 Цивільного кодексу України та відображає можливість малолітніх, неповнолітніх та непрацездатних дітей, вдови (вдівця) та батьків спадкодавця спадкувати частку у спадщині незалежно від змісту заповіту [1]. Теоретичне дослідження новел правового регулювання спадкування обов'язкової частки в Австрії, Швейцарії, Німеччині та інших європейських країнах дозволяє не лише охарактеризувати наявний іноземний досвід, але і виявити правові норми, що можуть бути імплементовані у вітчизняне законодавство. З огляду на це, вивчення тенденцій розвитку спадкового права, зокрема щодо спадкування обов'язкової частки у спадщині, має значне теоретичне та практичне значення.

Проблематиці визначення поняття, розміру обов'язкової частки у спадщині, підстав та порядку її зменшення, особливостям здійснення права на спадкування обов'язкової частки

у спадщині присвячені праці Ю. О. Заїки, З. В. Ромовської, Є. О. Рябоконя, Є. І. Фурси, С. Я. Фурси. Окремі процесуально-правові, історичні, методологічні аспекти здійснення права на спадкування обов'язкової частки у спадщині досліджували О. О. Гаценко, І. М. Завгородня, А. М. Ковальчук, Н. М. Павлюк, О. О. Сіроштан, В. М. Слома.

Постановка завдання. Мета статті – на основі дослідження новел у законодавстві виокремити тенденції розвитку європейського спадкового права щодо спадкування обов'язкової частки у спадщині.

Результати дослідження. Обов'язкова частка у спадщині – це одна з основних гарантій захисту прав та законних інтересів визначених законом спадкоємців, що дозволяє їм отримати частку у спадщині незалежно від змісту заповіту спадкодавця. Активні міграційні процеси в Європі, прийняття Регламенту ЄС № 650/2012 «Про компетенцію, застосовуване право, визнання і виконання рішень, прийняття і виконання автентичних документів з питань спадкування, а також про створення Європейського свідоцтва про спадкування» [2], обумовлюють необхідність внесення змін до внутрішніх законодавчих актів європейських країн про спадкування, у тому числі щодо обов'язкової частки у спадщині.

Суттєві нововведення у правовому регулюванні обов'язкової частки у спадщині передбачено у змінах до Цивільного кодексу Бельгії, що прийняті 20 липня 2017 року та набудуть чинності 01 вересня 2018 року. Раніше розмір обов'язкової частки пропорційно залежав від кількості дітей спадкодавця. Так, якщо спадкодавець мав одну дитину, то розмір обов'язкової частки складав 1/2 частки спадкового майна, а щодо іншої половини спадкодавець міг зробити заповідальне розпорядження. Якщо дітей було двоє, то їх сукупна обов'язкова частка складала 2/3, а спадкодавець міг зробити заповідальне розпорядження щодо 1/3 частки спадщини, за наявності 3 і більше дітей обов'язкова частка – 3/4 майна, а заповідальне розпорядження – щодо 1/4 спадщини. Якщо спадкодавець не мав дітей, то його батьки отримували 1/4 частину спадщини як обов'язкову частку.

Зміни, що набудуть чинності з 01 вересня 2018 року скасовують необхідність співвідношення розміру обов'язкової частки до кількості дітей спадкодавця. Незалежно від кількості дітей, розмір сукупної обов'язкової частки не може перевищувати 1/2 від спадкового майна [3]. Таким чином, якщо у спадкодавця було троє дітей, то за новим законодавством Бельгії кожна дитина отримає 1/6 частки майна як обов'язкову, а сукупний розмір обов'язкової частки дітей складе 1/2 спадкового майна. Щодо іншої половини спадкодавець у заповіті може відобразити своє заповідальне розпорядження. Нововведення також передбачають те, що батьки спадкодавця позбавляються права на обов'язкову частку, навіть у випадку, якщо спадкодавець не мав нащадків [4]. Натомість закон передбачає можливість батьків звернутись у суд з позовом про встановлення узурфрукту на майно спадкодавця (право проживати у будинку спадкодавця, право користування його майном з можливістю отримувати від нього дохід тощо).

Тенденція до звуження кола осіб, що мають право на обов'язкову частку, спостерігається також в інших європейських країнах. Так, 01 січня 2017 року набув чинності, прийнятий у 2015 році «Закон про внесення змін до Загального цивільного уложення Австрії щодо спадкового права», відповідно до якого батьки спадкодавця втратили право на обов'язкову частку у спадщині. На сьогодні, згідно з § 758 Загального цивільного уложення Австрії, право на обов'язкову частку мають лише нащадки спадкодавця (діти, внуки, правнуки), а також його вдова (вдівець) та партнер (партнерка) із зареєстрованого партнерства. Позбавлення батьків права на обов'язкову частку обумовлено необхідністю розширення правомочностей спадкодавця щодо розпорядження майном на випадок смерті, адже раніше спадкодавець міг визначати долю лише тієї частини майна, що не входила до складу обов'язкової частки [5].

Аналогічні зміни щодо виключення батьків з-поміж осіб, що мають право на обов'язкову частку, передбачено у «Проекті закону про внесення змін до Цивільного кодексу Швейцарії щодо спадкового права» 2017 року, прийняття якого Федеральними зборами Швейцарії заплановано у травні 2018 року [6]. За правом Нідерландів право на обов'язкову частку

мають тільки діти, а розмір обов'язкової частки не може перевищувати половину того, що діти отримали б у разі спадкування за законом. Вдова (вдівець), партнер (партнерка) спадкодавця можуть у судовому порядку отримати узуфрукт на користування житлом або іншим нерухомим майном, що належало спадкодавцю [7].

Таким чином, у багатьох європейських країнах, зокрема Бельгія, Нідерланди, Швейцарія, Австрія, спостерігається тенденція до звуження кола осіб, що мають право на обов'язкову частку. Така позиція відображає, по-перше, прагнення збільшити правомочності спадкодавця щодо розпорядження своїм майном у країнах, де у заповіті спадкодавець може виразити своє волевиявлення лише щодо тієї частини майна, яка не входить до складу обов'язкової частки, по-друге, ґрунтується на тому, що батьки у розвинених країнах зазвичай не потребують матеріальної підтримки від дітей, по-третє, правова природа обов'язкової частки – гарантія захисту прав найменш захищених категорій спадкоємців, зокрема нащадків та вдови (вдівця) спадкодавця. Слід звернути увагу також на те, що за ст. 1241 Цивільного кодексу України критеріями для отримання права на обов'язкову частку є вік дітей спадкодавця (до 18 років) або непрацездатність дітей, вдови (вдівця), батьків спадкодавця. Натомість за законодавством Австрії, Бельгії та інших європейських країн такі характеристики як вік та працездатність не використовується при визначенні права особи на обов'язкову частку у спадщині.

Наступна тенденція, що прослідковується у законодавстві європейських країн, полягає у розширенні підстав для позбавлення права на обов'язкову частку. Ч. 1 ст. 1241 Цивільного кодексу України передбачає лише можливість зменшення судом обов'язкової частки у спадщині з урахуванням відносин між спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин. Натомість у праві багатьох європейських країн закріплено інститут позбавлення права на обов'язкову частку у спадщині. Так, «Законом про внесення змін до Загального цивільного уложення Австрії щодо спадкового права» додано нові підстави для позбавлення права на обов'язкову частку. Раніше таке право втрачали особи, які залишили спадкодавця у безпорадному стані та спадкоємці, що вчинили кримінально каране діяння проти спадкодавця, за яке законодавством передбачено покарання у вигляді не менше як одного року позбавлення волі. На сьогодні, крім цих підстав, Загальне цивільне уложення Австрії, передбачає також позбавлення права на обов'язкову частку спадкоємців, що вчинили незаконні дії щодо родичів спадкодавця або грубо порушили свої обов'язки, що впливають із відносин дітей та батьків. Натомість з австрійського законодавства вилучили таку підставу позбавлення права на обов'язкову частку як ведення спадкоємцем способу життя, що суперечить моральним засадам суспільства [5].

Відповідно до ст. 477 Цивільного уложення Швейцарії, заповідач може у заповідальному розпорядженні позбавити права на обов'язкову частку спадкоємця, який вчинив злочин проти спадкодавця, його близької особи або грубо порушив свої сімейно-правові обов'язки перед спадкодавцем чи його близькими, чим завдав спадкодавцю шкоди. Грубим порушенням сімейно-правових обов'язків за швейцарським законодавством, зокрема є ухилення від сплати аліментів, які спадкоємець повинен був виплачувати [8].

Аналогічно раніше за законодавством Німеччини обов'язкової частки можна було позбавити спадкоємця, якщо таке розпорядження у заповіті здійснив сам заповідач та якщо спадкоємець вчинив незаконні дії щодо самого спадкодавця, його дружини та біологічних батьків спадкодавця. Відповідно, якщо подібний злочин було вчинено щодо мачухи або партнера (партнерки) із зареєстрованого партнерства, то це не могло бути підставою для позбавлення обов'язкової частки. Зараз за § 1938 Цивільного уложення Німеччини, права на обов'язкову частку можуть бути позбавлені спадкоємці, які вчинили злочин щодо вдови (вдівця), партнера (партнерки) спадкодавця [9].

Поряд зі звуженням кола осіб, що мають право на обов'язкову частку та розширенням підстав для її позбавлення, у законодавстві Бельгії та інших європейських країн внесено зміни щодо зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині. Якщо раніше за законодавством Бельгії у разі наявності двох дітей у спадкодавця обов'язкова частка

складала 2/3, а трьох та більше дітей – 3/4 спадкового майна, то нині розмір обов'язкової частки зменшено до 1/2 спадкового майна незалежно від кількості дітей [3]. У «Проекті закону про внесення змін до Цивільного кодексу Швейцарії щодо спадкового права» 2017 року передбачено зменшення обов'язкової частки дітей від 3/4 до 1/2 спадкового майна, а вдови (вдівця) – з 1/2 до 1/4 [6]. Аналогічно розмір обов'язкової частки у спадщині за новим австрійським законодавством складає 1/2 від того, що спадкоємець міг отримати у разі спадкування за законом [5].

Значна увага присвячена також проблемі уподібнення прав подружжя щодо обов'язкової частки у спадщині до прав осіб, що проживають однією сім'єю (так званих супутників життя спадкодавця). Можна виділити три основні законодавчі концепції у праві європейських країн щодо можливості супутників життя отримати обов'язкову частку: 1) супутники життя є рівноправними з особами, що перебувають у шлюбі щодо обов'язкової частки у спадщині (Німеччина) [9]; 2) супутники життя отримують обов'язкову частку у разі, якщо спадкодавець не склав заповіт та у нього не було дітей (Австрія) [5]; 3) супутник життя отримує частку майна спадкодавця, якщо їх проживання однією сім'єю було офіційно зареєстровано як партнерство, що можливо для різностатевих та одностатевих пар (Швейцарія) [6].

Судова практика також вносить корективи до законодавчого врегулювання обов'язкової частки у спадщині, зокрема щодо врахування подарунків, які здійснив спадкодавець на користь одного з дітей. Так, у Німеччині суди задовольняють позови про збільшення обов'язкової частки у спадщині, якщо спадкодавець перед смертю здійснив цінний дарунок одному зі спадкоємців, що має право на обов'язкову частку [10]. У Швейцарії розроблено спеціальну схему щодо відсоткового співвідношення дарунку та обов'язкової частки. Так, якщо дарунок був зроблений спадкодавцем протягом одного року перед смертю, то 100% вартості подарунку враховується при обчисленні розміру обов'язкової частки особи, що виступала обдаровуваним, якщо дарунок було вчинено протягом двох років перед смертю спадкодавця – 90%, трьох років – 80% тощо. Врахування розміру дарунків, зроблених спадкодавцем особі, що має право на обов'язкову частку, дозволяє захистити права усіх спадкоємців та не допустити нерівності їх часток, а тому може бути у перспективі розглянуто як можливе введення в українське законодавство. Водночас, слід зазначити, що така перспектива зміни українського законодавства потребує окремого дослідження.

Висновки. Інститут права на обов'язкову частку у спадщині тісно пов'язаний з економічною, політичною, суспільною, культурною сферами життя певної країни, зокрема видозмінами у розуміннях поняття «сім'я», відносин батьків та дітей, міграційними процесами, необхідністю гармонізації законодавства окремої європейської країни із законодавством ЄС. Усі ці фактори обумовлюють активний розвиток законодавчого врегулювання права на обов'язкову частку в європейських країнах та внесення численних змін до правового регулювання цього інституту спадкового права.

Проведене дослідження новел правового регулювання права на обов'язкову частку в окремих країнах ЄС, дозволило виокремити наступні тенденції розвитку європейського спадкового права щодо обов'язкової частки у спадщині: 1) звуження кола осіб, що мають право на обов'язкову частку у спадщині, а саме виключення батьків з-поміж таких осіб; 2) розширення підстав для позбавлення права на обов'язкову частку у спадщині, зокрема внаслідок порушення сімейно-правових обов'язків перед спадкодавцем; 3) зменшення розміру обов'язкової частки, як правило, до 1/2 частини спадщини чи 1/2 частки, яка належала б особі за законом; 4) врегулювання на законодавчому рівні питання спадкування осіб, що проживали зі спадкодавцем однією сім'єю (супутників життя) шляхом прирівняння їхніх прав до прав подружжя або встановлення переліку умов, за яких супутники життя отримують обов'язкову частку у спадщині; 5) врахування подарунків, які здійснив спадкодавець перед смертю на користь одного з дітей чи подружжя при визначенні розміру його обов'язкової частки у спадщині.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України у редакції від 16 січня 2003 року зі змінами і доповненнями. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Про компетенцію, застосовуване право, визнання і виконання рішень, прийняття і виконання автентичних документів з питань спадкування, а також про створення Європейського свідоцтва про спадкування: Регламент ЄС № 650/2012. URL: <http://base.garant.ru/70613382/> (дата звернення 26.01.2018)
3. Lust S. Bill concerning the reform of the Belgian inheritance law adopted. URL: <https://www.loyensloeff.com/fr-fr/news-events/news/bill-concerning-the-reform-of-the-belgian-inheritance-law-adopted> (дата звернення 26.01.2018)
4. Kluwer W. Das neue belgische Erbrecht kurz zusammengefasst. URL: <http://www.kluwereasyweb.be/documents/accountant-news/201710-accountant/20171008-erfrecht-erbrecht-droitsuccessoral.xml?lang=de> (дата звернення 26.01.2018)
5. Österreichisches Erbrechts-Änderungsgesetz vom 30. Juli 2015. BGBl. Nr. 87. URL: http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2015_I_87/BGBLA_2015_I_87.pdf (дата звернення 26.01.2018)
6. Geplante Ergebnisbericht Vernehmlassung Erbrecht vom Mai 2017 von der schweizerischen Bundesversammlung. URL: <https://www.admin.ch/ch/d/gg/pc/preview.html> (дата звернення 26.01.2018)
7. Expatika M. Inheritance tax in the Netherlands. URL: https://www.expatica.com/nl/finance/inheritance-tax-netherlands-dutch-inheritance-law-dutch-wills_1000077.html (дата звернення 26.01.2018)
8. Schweizerisches Zivilgesetzbuch vom 10. Dezember 1907 mit Änderungen. URL: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19070042/201801010000/210.pdf> (дата звернення 26.01.2018)
9. Das Bürgerliche Gesetzbuch der Bundesrepublik Deutschland vom 18 August 1896 mit Änderungen. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> (дата звернення 26.01.2018)
10. Schön B. Auch wer enterbt ist, hat Rechte. Finanztip. Oktober. 2016. URL: <http://www.finanztip.de/enterbung-pflichtteil/> (дата звернення 26.01.2018)

